

AŞIK OYUNLARI

KNUCKLE-BONE GAMES

ArŐ. Gör.Hilal G6ren*, ArŐ. Gör.Bengi YeĐin*

*ESOGU Tıp Fak6ltesi, Anatomi A.b.D.

İletiŐim: hilalpeker88@gmail.com

6ZET

Ruminantların diz kısmında bulunan aşık kemiği (talus), altı y6zli, d6zg6n biÇimli ve k6Őelidir. Bu 6zellikleri sayesinde geĐmiŐten g6n6m6ze kadar, 6eŐitli oyunlarda, oyun aracı olarak kullanılmıştır. Yapılan arkeolojik ve etnografik araŐtırmalar, aşık kemiği ile oynanan oyunların neredeyse t6m k6lt6rlerde olduğunu g6stermektedir. Anadolu'da ise aşık oyunları, t6rleri bakımından en zengin oyunlardan biridir. Bu oyunlar, kemiğin misket, zar ve taş gibi farklı amaçlar i6in kullanılması y6n6yle başlıca 66 grupta toplanmaktadır. AŞık oyunları her ne kadar g6n6m6zde kırsal kesimlerde oynanmaya devam etse de bir6ok k6lt6rde unutulmaya y6z tutmuŐtur.

Anahtar S6zc6kler: AŞık oyunu, Talus, AŞık kemiği

ABSTRACT

Knuckle-bone (talus) is located on the knee of the ruminants, six sides, smooth and cornered. Thanks to these features, it has been used as a game tool in various games, from past to present day. The archaeological and ethnographic investigations show that games played with knuckle-bone are in almost all cultures. In Anatolia, knuckle-bone games are one of the richest games in terms of their genres. These games are gathered in three main groups in order to use bone for different purposes such as marble, dice and stone. Although the knuckle-bone games continue to be played in rural areas today, they have been forgotten in many cultures.

Keywords: Knuckle-bone game, Talus, Knuckle-bone

AŞIK OYUNLARI

Aşık kemiği, talus ya da astragalus, tarsal bölgede bulunan bir kemiktir. Tibia ve fibulanın uzantısı olan malleolus medialis ve lateralis ile tarsus kemikleri içerisinde, altta calcaneus ve önde naviküler kemik ile eklem yapar. Talus ruminantlarda ise ; özellikle koyun, keçi ve geyik gibi hayvanlarda altı yüzlü, köşeli, küçük ve çok düzgün biçimlidir.

Şekil 1: Talus çeşitleri (Dandoy, 1996: 51 ve Fig. 3)

Hayvanların ayak bileklerinden kolaylıkla elde edilebilmesi ve elde tutulmaya ve fırlatılmaya uygun bir kemik olması sebebiyle çeşitli oyunlarda sıklıkla kullanılmıştır. Aşık sözcüğü eski Türkçede ayak bileği, ayak bileği kemiği ve o kemikten yapılmış oyun zarı anlamlarına gelen "aşuk" sözcüğünden gelmektedir. Bu oyunlara, ufak tefek farklılıklarla dünyanın hemen her yerinde, her kültürde de rastlanır.

Aşık oyunu, genellikle küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu kırsal yörelerde, daha çok erkek çocuklar tarafından oynanır. Alçı, aluk, aşşih, aşuh gibi adlar verilen aşık, hayvanın sağ veya sol bacağından çıkmasına; geyik, inek, kurt gibi başka hayvanlardan elde edilmesine; boyalı, kurşunlu olup olmamasına göre de değişik adlar alır. Aşığın yüzleri çeşitli yörelerde cuk, çik, buk, tök, tok, alçı, togan, bey, gong olarak isimlendirilir.

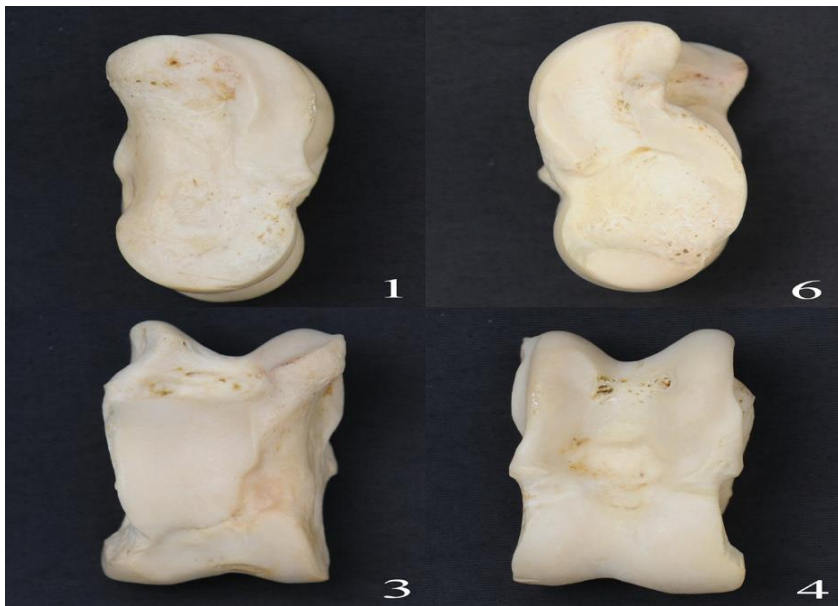
Dünyanın hemen her yerinde, ancak bilhassa Yakındoğu bölgesinde, Neolitik Dönem'den itibaren birçok arkeolojik yerleşmede, çeşitli bağlamlarda, aşık kemikleri veya bu kemiğin çeşitli malzemelerden yapılmış kopyaları ortaya çıkarılmıştır (Russell, 2003: 78; Minniti & Peyronel, 2005: 16-17, Table 4A; Boehmer, 1972: 35, 181, 203, Tafel: I, LXV, LXVII). Bunların çoğu mezarlara

ölü armağanı olarak bırakılan aşık kemikleridir (Bilgen, 2004; Mellink, 1956: 43-44; Russell, Pawlowska & Martin, 2003: 70). Mezarlar dışında, konutlarda (Bejenaru, Monah & Bodi, 2010), tapınak olduğu düşünülen mekanlarda (Duru, 1992: 156), depolama birimlerinde (Russell, Twiss, Pawlowska & Henton, 2006: 147-148, Fig.: 122) ve dükkan olduğu düşünülen mekanlarda (Lloyd & Mellaart, 1955: 46) da aşık kemikleri ortaya çıkarılmıştır.

Aşık kemiğinin bir oyunda kullanılmış olabileceğini gösteren ilk örnek, Konya Çatalhöyük'te, Neolitik Dönem tabakalarında ortaya çıkarılmıştır. Bir yapı içerisinde, siyah ve beyaz renklerde, küçük boyutlu, yuvarlak biçimli çakıl taşlarıyla, koyun ve keçiye ait, bir kısmı işlenmiş, 129 adet aşık kemiği bir arada bulunmuştur (Dally, 2006: 155). Ancak bunların bir oyunda kullanıldığı kesin değildir. David, Yunan ve Roma kültürlerinde farklı büyüklük ve renklerdeki çakıl taşları, ok uçları, aşık kemikleri ve zarların hep birlikte, kehanette bulunmak için kullanıldığını belirtir (1955: 7). Çatalhöyük'teki bu örnekler de oyundan başka, bir tür kehanet faaliyetinde de kullanılmış olabilir.

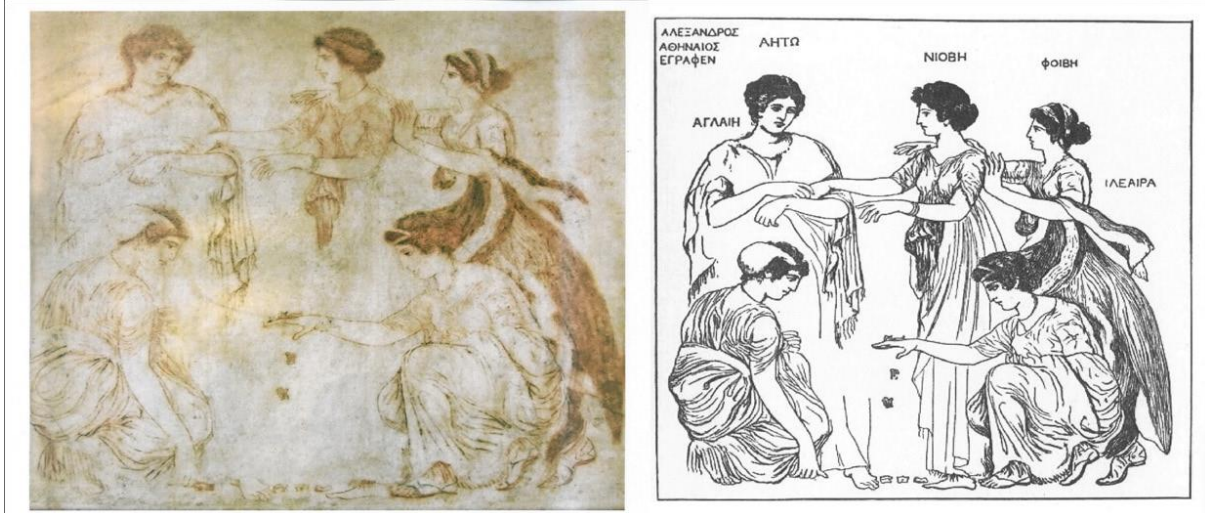
Yapılan arkeolojik kazılar sonrası arkeologlar aşık kemiğini sadece oyunlarda değil aynı zamanda şans sembolü, marka, takı gibi farklı amaçlar için kullanmış olabileceklerini vurgulamışlardır.

Yunan ve Roma dünyasında, aşık kemikleriyle oynanan barbut benzeri bir tür oyun /kumar bir hayli yaygındır. Bu oyunda aşık kemiğinin birbirinden farklı olan her bir yüzüne bir puan verilir. Dar yüzlerden içi oyuk, kenarı yüksek ve hafif kavisli olanı 6, kenarı düz ve yüzeyi dalgalı olanı 1, geniş yüzlerden içbükey olanı 4, dışbükey olanı ise 3 puandır (Neils, 1992: 234). Dört adet aşık kemiği zar gibi atıldıktan sonra her birinin üste bakan yüzüne göre oluşan puan, atan oyuncunun kazanıp kazanmadığını belirler.

Şekil 2: Aşık kemiği puanları (Neils, 1992: 234)

Aşık oyunlarıyla ilgili başka bir örnek Herculaneum kentinde bir evin duvarına çizilen resimde mitolojik bir hikaye nakledilirken bu türden bir aşık oyunu oynayan kızlar da gösterilmiştir. Efsaneye göre tanrıça Leto, Niobe'nin “Benim Leto'dan daha çok çocuğum var.”

Şekil 3 : Herculaneum duvar resmi ve çizimi

(Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi İnternet Sitesi).

diyerek övündüğünü duyunca çok sinirlenir ve Niobe'nin çocuklarını öldürtüp kendisini de taşa çevirir (Erhat, 2010: 218). Resimde bu olayın hemen öncesi betimlenmiştir. Solda duran Leto'dur. Sağ tarafta ise Niobe, kızı Phoebe tarafından özür ve af dilemesi için Leto'ya doğru itilmektedir, fakat Leto'nun onu pek dikkate aldığı yoktur. Üçünün ayaklarının arasında ise Niobe'nin kızları Aglaia ve Ileria çömelmiş, biraz sonra öldürüleceklerinden habersiz, masum bir şekilde aşık oyunu oynamaktadır.

Capua antik kentinde (İtalya) ortaya çıkarılan, MÖ 330-300 (Helenistik Dönem) arasına tarihlenen kilden bir heykel grubunda, iki kadın karşılıklı çömelmiş, aşık oynarken betimlenmiştir.

Şekil 4: Aşık oynayan iki kadın (Bozbay, H. folklor/edebiyat, cilt:19, sayı:73, 2013/1)

Hollandalı ressam (Yaşlı) Pieter Bruegel (1525-1569), 1560 tarihli “Çocuk Oyunları” (De kinderspelen) adlı tablosunda, o dönemde Hollanda’da oynanan çocuk oyunlarından 80 tanesini resmetmiştir. Resmin sol alt köşesinde, yaşları büyükçe iki kız, karşılıklı aşık oynamaktadır.

Şekil 6: (Yaşlı) Pieter Bruegel’in “Çocuk Oyunları” tablosu.

(Bozbay, H. cilt:19, sayı:73, 2013/1)

18. yy Fransız ressamlarından Jean-Baptiste-Siméon Chardin (1699-1779) de tek başına aşık oynayan bir kadını, “Aşık Kemikleri” (Les Osselets) (1734) adlı tablosunda resmetmiştir.

Şekil 7: Jean Baptiste Simeon-Chardin'ın “Aşık Kemikleri” tablosu.

Aşık oyunları, Metin And'ın yaklaşık 30 yıl önce yazdığına göre, çeşitleri ve terimleri bakımından Anadolu'daki en zengin oyunlardan biridir. Fal, niyet, kumar, katışık oyunlar vb olmak üzere, aşık kemiğiyle oynanan yüze yakın oyun vardır (And, 1979).

Yüksel, Akdağmadeni (Yozgat) çevresinde oynanan aşık oyunları ile ilgili makalesinde bu kullanımlara dair de örnekler verir (1998: 59-60). Buna göre, aşığın tedavi edici gücü olduğuna dair bir inanış vardır ve bazı hastalıkların tedavisinde, örneğin kurdeşen veya dabaz adı verilen ürtiker hastalığında öncelikle kurt aşığı yoksa diğer hayvanların aşığı omza takılmakta veya banyo yapılacak suya konmaktadır. Aşığın nazardan koruduğu inancı da yaygındır. Bu sebeple çocukların sağ omuzlarına aşık kemiği dikilir. Bunun çocuktaki kemik gelişimine de katkı sağlayacağına inanılır. Yine nazardan korumak için beşiklere aşık kemikleri asılır. Bu aşıklar, beşik sallandıkça birbirine değerek ses çıkarır ve çocuğun dikkatini çekerek onu eğlendirmeye de yarar. Aşık kemiğinin mal paylaşımında yazı-tura gibi kullanıldığı da tespit edilmiştir. Aşık kemiği ile fal bakılması ise çeşitli kültürlerde görülen, kökeni çok eskilere giden bir gelenektir. Yüksel, aşığın her bir yüzüne numaralar yazıldığını ve üste gelen numaraya göre Kur'an'ın ilgili yerinin açılıp okunarak, fal bakan kişiler tarafından yorumlandığını belirtir.

Aşık oyunları, kemiğin yüzleri dikkate alınarak, oynama şekillerine göre, taş sayısına göre veya en basit usullerde olmak üzere çeşitlidir. Bütün

oyunlarda aşık kemikleri, oyunu oynayacak kişinin sermayesidir ve oyunun sonunda kemiği kaybetme veya yeni kemikler kazanma ihtimali vardır. Bu oyunlardan bir tanesinde, oyunu oynayacak kişiler, birer veya oyunun türüne göre birden fazla aşık kemiğini hizalı biçimde yatay olarak dizerler. Sonra dizilen kemikleri vurmak için kullanacakları kemikleri en uzağa fırlatarak sıralama yaparlar. Birinci gelen ilk atar, sonuncu gelen ise kaleyi belirler. Kale, dizilen kemiklerin sol veya sağ başından biri olabilir. Sonra kemiklere yaklaşık beş metre uzaktan bir çizgi çizilir ve o çizgiden sırayla yerdeki kemiklere atış yapılmaya başlanır. Kaleyi vuran bütün kemikleri alır, kaleye ne kadar yakın vurabilirse o kadar kemik alınır.

Anadolu'da oynanan aşık oyunlarını, kemiğin oyun içerisindeki kullanımına göre, her biri kendi içerisinde çeşitli alt gruplara bölünebilecek, başlıca üç gruba ayırmak mümkündür.

1. Grup: Kemiğin misket gibi kullanıldığı, atmalı, vurmali oyunlar.

Bu oyunlar, bir aşık kemiğini misket (bilye) gibi kullanarak başka bir aşığı veya aşıkları vurmak, bir çizgi / çember dışına çıkarmak, bir çukura sokmak vb. suretiyle oynanır. Anadolu'da aşıkla oynanan oyunlar arasında en yaygın ve çeşitli olanı bu gruptaki oyunlardır. Bu gruptaki oyunların kökeni muhtemelen Orta Asya Türk toplumlarına değin gider; zira günümüz Orta Asya toplumlarında da benzer oyunlar oynanmaktadır. (Özhan & Muradoğlu, 1997; Bayar Çelebi, 2007; Elçin, 1986).

2. Grup: Kemiğin zar gibi kullanıldığı, fal, niyet, kumar oyunları.

Bu oyunlar, aşık kemiğinin her bir yüzünün farklı olması hasebiyle zar gibi kullanıldığı oyunlardır. Bu türden aşık oyunları sırf eğlence amacıyla oynanabildiği gibi (örneğin "Aşığım ne kişi" oyunu: Bayrı, 1972: 235), kumar olarak da oynanır (örneğin "Üç aşık" oyunu: Turan,1997'den akt: Onur & Güney, 2002: 509).

3. Grup: Kemiğin taş gibi kullanıldığı, beştaş benzeri oyunlar. Aşık kemiği taş gibi kullanılarak oynanan ve genelde beştaş olarak bilinen oyundur. Bu oyun da hem köken olarak çok eskiye gider hem de dünya çapında çok yaygındır.

Oyunun oynanışı yörelere göre farklılık göstermektedir. Bu farklı oynama şekillerinden bir kaç tanesini aşağıdaki gibidir.

1- Çizilmiş bir daire içerisine her oyuncu eşit miktarda aşık dizer. Oyuncular sıra ile daire içerisindeki aşıkları vurarak dışarı çıkarmaya çalışırlar. Atışlar

daireye belirli bir uzaklıktan çizilmiş bir çizgi arkasından yapılır. Atışlarda kullanılan aşık enek adı verilen aşıktır. Oyuncu aşığı vurarak daireden dışarı çıkartmışsa artık o aşığın sahibidir. Ve atış sırası hala o oyunculudur. Vuruş yapılamamış ve dışarı çıkarılamamış ise sıra diğer oyuncuya geçer. Oyuncular çizgi gerisinden yapılan atışlar sonrası tekrar çizgi gerisine gitmek zorunda değildir ve aşıklarının son bulunduğu yerden atış yaparlar. Oyun daire içindeki aşıklar bitene kadar devam eder.

2- Birinci anlatımdaki oyun kuralların hepsi geçerlidir. Bu çeşitte daire yerine çizilmiş bir çizgi vardır ve bu çizgiye tek sıra dizilmiş aşıklar konur. Aşıkların sol baştan 1. olanı vurarak çizgiden çıkaran tüm aşıkları alır. Eğer baştakini vuramamış ve diğerlerinden birini vurarak çıkarmışsa çıkardığı aşığı alır.

3. Bu aşık oyunu diğer iki oyun türünden farklıdır. Kenarları düzleştirilmiş ve içine kurşun konulmuş dikdörtgen şeklindeki aşık döndürülerek havaya atılır ve dik durdurulmaya çalışılır dik getiren bir aşık alır veya puan kazanır. Kibrit kutusuyla oynanan oyuna benzer şekilde oynanır.

Oyunların genel özellikleri düşünüldüğünde, aşık oyunları, çocukların el-göz koordinasyonunun sağlanması ve akıl yürütme gibi psiko-motor becerilerinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Türk tarihinin en eski dönemlerinden bugüne ulaşan birçok oyundan biri olan “**aşık oyunu**“, bugün hâlâ Orta Asya'nın muhtelif bölgelerinde benzer adlarla oynanmaya devam eden, Türkiye gibi bazı ülkelerde de değişik şekillere bürünen millî bir oyundur. Bu oyun, ismini koyun, kuzu ve keçilerin arka bacaklarındaki diz eklemine bulunan aşık kemiğinden almaktadır. Dört köşesi bulunan aşık kemiği, oldukça dayanıklıdır ve eski zamanlarda insanlar tarafından oyun aracı olarak kullanılmıştır. Bu oyun bugün hâlâ en eski şekliyle Kırgızistan ve Kazakistan gibi Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde oynanmaktadır.

KAYNAKLAR

1. And, M. (1979). Çocuk Oyunlarının Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi. *Ulusal Kültür* (4), 42–67.
2. And, M. (1974). *Oyun ve Būgü. Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
3. And, M. (1963). *Türk Oyunları Üzerine Latince Bir Kitap*. *Türk Folklor Araştırmaları* 8 (166).
4. Bilgen, N. (2004). 2002 Yılı Çavlum Köyü Mezarlık Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 25/1, 139–146.
5. Bozbay, H. (2013) Geçmişten günümüze aşık oyunları. *folklor/edebiyat*, cilt:19, sayı:73, 2013/1
6. Dally, R. (2006). Worked Bone. *Çatalhöyük Archive Report 2006*, 153–156.
7. Dandoy, J. (1996). Astragali, The Ubiquitous Gaming Pieces. *Expedition* 38 (I), 51–58.
8. David, F. N. (1955). *Studies in the History of Probability and Statistics I. Dicing and Gaming (A Note on the History of Probability)*. *Biometrika* 42 (1 / 2), 1–15.
9. Duru, R. (1992). Höyücek Kazıları 1990. *Kazı Sonuçları Toplantısı* XIII/1, 155–162.
10. Ekin-Meriç, A. (2007). *Metropolis Ana Tanrıça Kült Mağarası, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir*.
11. Elçin, Ş. (1986). Türklerde Aşık Oyunu ve Bu Oyunla İlgili Âdet ve Ananeler. *Türk Kültürü* (280), 491–499.
12. Erhat, A. (2010). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
13. Neils, J. (1992). The Morgantina Phormiskos. *American Journal of Archaeology* (96-2), 225–235.
14. Onur, B. (2005). *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi. Çocukluğun Sosyo-Kültürel Tarihine Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.
15. Onur, B. & Güney, N. (2002). *Türkiye’de Çocuk Oyunları: Derlemeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları

- 16.Özhan, M. & Muradoğlu, M. (1997). Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 17.Russell, N. (2003). Worked Bone 2003. Çatalhöyük Archive Report 2003, 76-82. http://www.atalhoyuk.com/archive_reports/2003/ar03_13.html
- 18.Russell, N., Pawlowska K. & Martin, L. (2003). Çatalhöyük Animal Bone Report. Çatalhöyük Archive Report 2003, 69-76. http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2003/ar03_13.html (01.04.2012).
- 19.Russell, N., Twiss, K., Pawlowska, K. & Henton, E. (2006). Animal Bones Çatalhöyük Archive Report 2006, 141-153. http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2006.pdf
- 20.Tezcan, H. (2006). Osmanlı Sarayının Çocukları. Şehzadeler Ve Hanım Sultanların Yaşamları,Giysileri. İstanbul: Aygaz.
- 21.Yüksel, H. A. (1998). Akdağmadeni Çocuk Oyunları: Aşık Oyunu. Milli Folklor Yaz (38), 57-62.